

MAŁGORZATA GRUCHOŁA

KULTURA W UJĘCIU SOCJOLOGICZNYM

WSTĘP

Pojęcie kultury należy do podstawowego repertuaru języka teoretycznego socjologii. Szukając źródeł terminu i koncepcji kultury, trzeba sięgnąć do okresu znacznie poprzedzającego powstanie socjologii. Także w bliższej perspektywie czasowej nie można przedstawić tej koncepcji w izolacji od filozofii, historiografii i szeregu innych dyscyplin humanistycznych, które Wilhelm Dilthey określił jako nauki o duchu, a które od czasów Heinricha Rickerta zostały objęte wspólną nazwą „nauka o kulturze”¹.

Celem niniejszej publikacji jest analiza terminu i koncepcji kultury w ujęciu socjologicznym. Przedmiotem szczegółowych rozważań są następujące problemy badawcze: definicje kultury (nominalistyczne, historyczne, normatywne, psychologiczne, strukturalistyczne, genetyczne), kultura przedmiotem zainteresowania socjologów (typy, kategorie, układy przekazu treści), kultura jako przedmiot badań socjologii kultury (kultura symboliczna, kryteria różnicowania sfery zjawisk społecznych od kulturowych, określenie wzajemnych związków tych dwóch sfer). Artykuł kończą podsumowujące wnioski.

Nie jest rzeczą możliwą zawrzeć w jednym artykule całej istoty kultury w ujęciu socjologicznym, toteż jest on swoistą kompilacją myśli i tekstów wybranych socjologów, takich jak: Leon Dyczewski, Marian Filipiak, Marian Golka, Norman Goodman, Antonina Kłoskowska, Jan Szczepański. Artykuł

Dr MAŁGORZATA GRUCHOŁA – adiunkt Katedry Historii Kultury Intelktualnej w Instytucie Kulturoznawstwa na Wydziale Filozofii KUL; adres do korespondencji: ul. Droga Męczenników Majdanka 70, p. 212, 20-325 Lublin; e-mail: mgruch@kul.lublin.pl

¹ A. K ł o s k o w s k a. *Kultura*. W: H. K u b i a k (red.). *Encyklopedia socjologii*. T. 2. Warszawa: Oficyna Naukowa 2002 s. 99.

kierowany jest do kulturoznawców, stąd podstawowe, często podręcznikowe treści socjologiczne. Ze względu na ograniczone ramy publikacji w moich analizach pomijam inne „nauki o kulturze”.

1. DEFINICJE KULTURY

Istnieje wiele definicji kultury, od lapidarnych: „charakterystyczny styl życia danego ludu, sposób na życie”², do enumeratywnych: „całość obejmująca wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawo, zwyczaje i inne umiejętności nabywane przez człowieka jako członka społeczeństwa”³. Jedne akcentują to, co dziedziczne, a inne to, co nowe; jedne mówią wyłącznie o procesach i czynnościach związanych z pracą lub z czasem wolnym od pracy, inne natomiast uwzględniają to jedynie, co stanowi sumę wytworów przekazywanych z pokolenia na pokolenie; jedne definicje mają charakter opisowy, inne wartościujący. Najogólniej rzecz ujmując, „kultura to ogół wytworów działalności ludzkiej, materialnych i niematerialnych, wartości i uznawanych sposobów postępowania, zobiektywizowanych i przyjętych w dowolnych zbiorowościach, przekazywanych innym zbiorowościom i następnym pokoleniom”⁴.

Wyróżnia się dwa ujęcia kultury:

- 1) atrybutywne – kultura uniwersalna;
- 2) dystrybutywne – kultura jako zbiór cech kulturowych, określający konkretne zbiorowości (np. kultura polska, rosyjska czy szwajcarska).

Najpełniejsze polskie opracowanie zagadnienia definicji kultury zawarte jest w książce Antoniny Kłoskowskiej *Socjologia kultury*⁵. Najgruntowniejsza, jak dotąd, jakkolwiek bynajmniej niekompletna analiza różnych sposobów definiowania kultury zawarta jest w rozprawie Alfreda L. Kroebera i Clyda Kluckhohna *Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions*⁶. Autorzy przeprowadzili analizę pojęcia kultury, zebrali 168 jej określeń i podzielili je na sześć różnych typów definicji:

² C. Kluckhohn. *Mirror for Man*. New York: Whittlesey House 1949.

³ F. Taylor. *Principles of Scientific Management*. New York–London: Harper & Brothers 1911.

⁴ J. Szczepański. *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa: PWN 1963 s. 47.

⁵ A. Kłoskowska. *Socjologia kultury*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.

⁶ A. Kroeber, C. Kluckhohn. *Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions*. Cambridge: Papers of Peabody Museum 1952. Cyt. za: Kłoskowska. *Socjologia kultury* s. 20-21. Zob. też tamże s. 22-23.

- ♦ opisowo-wyliczające (nominalistyczne) – definiowanie kultury sprowadza się tutaj do wyliczania jej części składowych. Taki typ definicji kultury reprezentuje definicja Edwarda Burnetta Tylora: „Kultura, czyli cywilizacja jest to złożona całość, która obejmuje wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawo, obyczaje i inne zdolności i przyzwyczajenia zdobyte przez człowieka jako członka społeczeństwa”⁷;
- ♦ historyczne – kładą nacisk na czynnik tradycji konstytuujący kulturę; używają dla jej określenia takich wyrażeń, jak dziedziczenie, dorobek. Przykładem może być definicja Stefana Czarnowskiego: „Kultura jest dobrem zbiorowym i zbiorowym dorobkiem, owocem twórczego i przetwórczego wysiłku niezliczonych pokoleń. [...] Jest nią całości kształt zobiektywizowanych elementów dorobku społecznego, wspólnych szeregowi grup i z racji swej obiektywności ustalonych i zdolnych rozszerzać się przestrzennie”⁸;
- ♦ normatywne – akcentują podporządkowanie zachowań człowieka normom, wzorom, wartościom i modelom. Wzory, modele i zasady wartościowania są traktowane jako elementy konstytutywne kultury, a podporządkowanie się tymże normom jako właściwość zachowań kulturowych. Do tego typu definicji kultury zbliża się ujęcie kultury sformułowane wspólnie przez Alfreda L. Kroebera i Talcotta Parsonsa, określające ją jako „przekazane i wytworzone treści i wzory wartości, idei i innych symbolicznie znaczących systemów, będące czynnikami kształtującymi ludzkie zachowania oraz wytwory stanowiące produkt zachowania”⁹;
- ♦ psychologiczne – skupiają uwagę na psychicznych mechanizmach kształtowania się kultury (mechanizmy uczenia się, formowania nawyków kulturowych, internalizacji oraz wpływ kultury na kształtowanie osobowości). Główny nacisk położony jest na uczenie się i naśladownictwo jako procesy przyswajania kultury. Przykładem tego typu definicji może być definicja Stanisława Ossowskiego: „kultura jest [...] pewnym zespołem dyspozycji psychicznych przekazywanych w łonie danej zbiorowości przez kontakt społeczny i uzależniony od całego systemu stosunków międzyludzkich”¹⁰;

---

⁷ E.B. Tylor. *Cywilizacja pierwotna. Badania rozwoju mitologii, filozofii, wiary, mowy, sztuki i zwyczajów*. Warszawa: Drukarnia F. Csernaka 1896 s. 15.

⁸ S. Czarnowski. *Kultura*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak 2005 s. 12.

⁹ A.L. Kroeber, T. Parsons. *The Concepts of Culture and of Social Systems*, „American Sociological Review” 1958 No. 3 s. 583.

¹⁰ S. Ossowski. *Z zagadnień psychologii społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2000 s. 154.

- ♦ strukturalne – starają się uwypuklić strukturę konkretnej kultury i ukazać wzajemne powiązania jej elementów. Definicje tego typu mówią o określonej kulturze lub o różnych kulturach, a nie o kulturze w ogóle;
- ♦ genetyczne – kładą nacisk na wyjaśnienie pochodzenia kultury, jej przeciwstawienie naturze, na jej charakter jako produkt społecznego współżycia ludzi¹¹.

Definicje socjologiczne łączy kilka wspólnych elementów. Kultura jest cechą społeczeństwa, a nie jednostki. Kształtuje życie społeczne i nadaje mu odpowiednią strukturę. Kulturą jest wszystko, czego uczy się człowiek w trakcie życia społecznego i co jest przekazywane poprzez pokolenia. Mówiąc słowami Ralpa Lintona, kultura jest „społecznym dziedzictwem członków społeczeństwa”¹². Norman Goodman i Gary T. Marx nazwali kulturę „świadomym, społecznie przekazywanym dziedzictwem wytworów, wiedzy, wartości i oczekiwań normatywnych, które to dziedzictwo pomaga członkom danego społeczeństwa radzić sobie z pojawiającymi się problemami”¹³.

2. KULTURA PRZEDMIOTEM ZAINTERESOWANIA SOCJOLOGÓW

Kultura stanowi przedmiot zainteresowań kilku dyscyplin. Zajmują się nią m.in. antropologia, etnografia, filozofia, kulturoznawstwo i socjologia. Każda z nich nieco inaczej wykreśla obszar kultury będący przedmiotem jej dociekań, na czym innym koncentruje uwagę oraz stosuje odmienne procedury badawcze. Granice między tymi dyscyplinami, tak jak między wszystkimi innymi wchodzącymi w zakres nauk społecznych, są płynne.

Ogólnie rzecz ujmując, kultura składa się z dwóch głównych, wzajemnie przenikających się komponentów: kultury materialnej i kultury niematerialnej.

Kultura materialna, zwana także kulturą bytu lub cywilizacji, są to wszystkie dotykane, konkretne wytwory społeczeństwa, służące zaspokojeniu jego naturalnych bytowych potrzeb. Obejmuje narzędzia pracy, przedmioty codziennego użytku, mieszkanie, środki komunikacji i transportu,

---

¹¹ K ł o s k o w s k a. *Socjologia kultury* s. 21-22.

¹² R. L i n t o n. *Kulturowe podstawy osobowości*. Warszawa: PWN 1975 s. 67.

¹³ N. G o o d m a n, G.T. M a r x. *Society Today*. New York: Random Haus 1982 s. 85. Cyt. za: N. G o o d m a n. *Wstęp do socjologii*. Tł. J. Polak, J. Ruskowski, U. Zielińska. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 1997 s. 37.

odkrycia archeologiczne, obiekty użyteczności publicznej i indywidualnej itp. Krótko mówiąc, każdy fizyczny przejaw życia ludzi jest częścią kultury materialnej¹⁴. Jest ważną częścią fizycznego środowiska społecznego.

Kultura niematerialna, zwana także kulturą duchową lub symboliczną. Socjologowie koncentrują się na kulturze niematerialnej – duchowych wytworach społeczeństwa przekazywanych przez pokolenia. Kultura niematerialna to wiedza i nauka, sztuka ze wszystkimi jej gałęziami, religia, mity, idee i ideologie, wartości i normy (obyczajowe, moralne i prawne). Ważniejszym elementem kultury jest język, który jest głównym środkiem porozumiewania się, przekazywania bogactwa i różnorodności życia społecznego¹⁵. Podstawowymi wytworami kultury niematerialnej są wartości, normy i symbole. Sądzi się, że to one właśnie w głównej mierze decydują o istocie życia społecznego i jednostkowego.

W przypadku współczesnych, wielorako zróżnicowanych społeczeństw, w których stopniowo zanikają zbiorowości ogarniające całość życia człowieka, różne jego sfery rozdzielają się i autonomizują. Powoduje to, że całościowe badanie ich kultury przestaje być możliwe. W tej sytuacji stosowane są dwa rozwiązania¹⁶. Jedno polega na tym, że badacze dalej skupiają uwagę na całości kultury, ale już nie całego społeczeństwa, tylko jego segmentów, wyróżnianych na podstawie rozmaitych kryteriów. Drugim rozwiązaniem jest wydzielenie w całościowej kulturze różnych jej dziedzin, kategorii i skupianie uwagi tylko na niektórych z nich.

Przez kategorie kultury rozumiany tu jest jeden z możliwych sposobów taksonomicznego ujęcia kultury. Są to „wielkie, podstawowe działy tej kultury wyodrębnione w ujęciu synchronicznym, różniące się charakterem składających się na nie elementów, w sposób uzasadniający z metodologicznych i teoretycznych względów ich odrębne badanie”¹⁷. Wśród socjologów nie ma zgody co do nazwy i zakresu poszczególnych kategorii. Alfred Weber w obrębie kultury globalnej wyróżnił cywilizację zewnętrzną (technika, technologia, wiedza stosowana) i cywilizację wewnętrzną (państwo, prawo i moralność) oraz kulturę (sztuka, idee i religia)¹⁸. Alfred L. Kroeber podzielił ją na kulturę rzeczywistości, kulturę societalną (*societal*) i kulturę wartości¹⁹.

¹⁴ S z c z e p a ń s k i. *Elementarne pojęcia socjologii* s. 46.

¹⁵ T a m ż e s. 47.

¹⁶ B. S z a c k a. *Wprowadzenie do socjologii*. Warszawa: Oficyna Naukowa 2003 s. 86.

¹⁷ K ł o s k o w s k a. *Socjologia kultury* s. 69.

¹⁸ A. W e b e r. *Ideen zur Staats und Kultursoziologie*. Karlsruhe: Braun 1927.

¹⁹ A.L. K r o e b e r. *Istota kultury*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2002.

Leslie White zaproponował takie kategorie, jak technologia, społeczeństwo i ideologia²⁰, natomiast Antonina Kłoskowska wyróżniła kulturę bytu, kulturę społeczną i kulturę symboliczną²¹. Powyższe kategorie będą przedmiotem moich dalszych rozważań.

Kultura bytu określana jest jako kultura materialna, cywilizacja zewnętrzna, porządek technologiczny, kultura rzeczywistości, materialna forma działania; często przeciwstawia się ją „właściwej” kulturze. Obejmuje ona działania i wytwory techniczne związane z produkcją, dystrybucją i usługami, służące zaspakajaniu naturalnych bytowych potrzeb człowieka. Podkreśla się materialną i techniczną naturę tej kategorii kultury²².

Kultura społeczna (kultura socjetalna), zdaniem Kłoskowskiej, „charakteryzuje się tym, że podmiotem i przedmiotem kulturalnie określonych działań są tutaj sami ludzie, że regulujący wpływ kultury odnosi się w tym przypadku nie do żadnych innych substancji lub wartości, lecz do stosunków, ról i układów ludzi w ich wzajemnych powiązaniach”²³. Obejmuje: komunikowanie służące organizacji ludzkich stosunków oraz porządek społeczny, który wyraża się w podziale władzy, własności, dostępu do dóbr kultury, funkcji i pozycji społecznych.

Dla wielu autorów dopiero trzecia kategoria, czyli kultura symboliczna, stanowi kulturę *par excellence*, ale jak dotąd nie sformułowano jasnego, jednoznacznego kryterium jej wyodrębnienia spośród pozostałych kategorii kultury. Inne określenia tej kategorii to kultura (sztuka, religia, idee), porządek kulturalny (sfera celów), kultura wartości, ideologia, kultura niematerialna, kultura duchowa oraz duchowa forma działania.

Kultura symboliczna to sfera czynności, wartości i przeżyć autotelicznych²⁴, niezwiązanych z zaspokajaniem potrzeb człowieka jako istoty biologicznej i jako członka społeczeństwa. Do tej kategorii należą te zjawiska kultury, powiązane głównie ze sztuką, zabawą, nauką i religią, które spełniają funkcje estetyczne, poznawcze i ludyczne oraz które służą sublimacji kultury bytu i kultury społecznej w stronę „ludzkiej twórczości”, a nie konieczności egzystencjalnej czy historycznej. Kultura ta nie jest czymś obok kultury społecznej czy materialnej; przenika ona wszystkie sfery ludzkiej

²⁰ L. White. *The Science of Culture*. New York: Farrar, Straus 1949.

²¹ Kłoskowska. *Socjologia kultury* s. 67-81.

²² Tamże s. 70.

²³ Tamże s. 71-72.

²⁴ Tamże s. 72. Czynności autoteliczne (samocelowe) to działania, których wykonywanie jest źródłem zadowolenia dla jednostki.

działalności, tak materialnej, jak i społecznej. Podstawowe dziedziny kultury symbolicznej to religia, nauka (w jej aspektach poznawczych, nie stosowanych), sztuka oraz zabawa²⁵.

Kultura symboliczna społeczeństwa nie jest nigdy jednolita. Na jej zróżnicowanie wpływają warunki społeczne i ekonomiczne, podziały klasowe społeczeństwa, tradycje regionalne oraz zróżnicowanie narodowościowe itd. W społeczeństwach współistnieją zwłaszcza trzy charakterystyczne typy kultury symbolicznej: kultura ludowa, kultura elitarna lub wyższa oraz kultura popularna²⁶. Podstawą wyróżnienia powyższych typów kultur może być element wartościujący, gdy ocenia się treści tych kultur (uznając, że np. kultura elitarna jest wyższa od ludowej), oraz formalny, gdy skupia się uwagę na formalnych cechach kultury (jej twórców i odbiorców).

Kultura ludowa związana jest z tradycyjnymi społecznościami lokalnymi, głównie wiejskimi. Cechuje ją niezawodowa twórczość i bezpośrednie przekazywanie w drodze tradycji ustnej. Jest komunikatywna i łatwa w odbiorze dla członków danej społeczności. Ktoś obcy może nie rozumieć symbolicznego przekazu tej kultury. Poszczególne elementy kultury symbolicznej (sztuka, wierzenia i wiedza ludowa) przeplatają się ze sobą w kulturze ludowej i silnie przenikają całość życia społeczności – pracę, ład życia, zabawę. Kultura ta jest „demokratyczna, tj. dostępna bez ograniczeń dla wszystkich członków społeczności, spontaniczna, wolna od alienacji, nie jest czymś zewnętrznym, narzuconym, niezgodnym z ich filozofią życia i hierarchią wartości. Twórca i odbiorca w tej kulturze są przeniknięci tą samą kulturą, wspólną tradycją kulturową”²⁷.

Pojęcie kultury wyższej odpowiada zakresem terminowi kultury uprawianej (*legitime*) oraz kultury elitarniej. Według Harolda Wilensky’ego odznacza się tym, że tworzona jest pod kontrolą elit działających w ramach określonej estetycznej i intelektualnej tradycji. Elity te zajmują naczelną rolę w systemie oświaty, sztuki i rozrywki, realizują wartości naczelną tych systemów i dostarczają normatywnych modeli działania w ich obrębie. Podobnie definiuje kulturę elitarną Russell Nye, stwierdzając, że jest ona tworzona przez znanych artystów, w obrębie świadomie przyjętego kontekstu estetycznego, na zasadzie kanonu uznanych reguł i na podstawie normatywnego zestawu klasycznych dzieł. Zdaniem Antoniny Kłoskowskiej

²⁵ Tamże s. 215-245.

²⁶ Tamże s. 262.

²⁷ M. Filipiak. *Wprowadzenie do socjologii kultury*. Lublin: Wyd. UMCS 2009 s. 64; Kłoskowska. *Socjologia kultury* s. 195-199.

„kultura elitarna jest zogniskowana na wzajemnej relacji twórców i kwalifikowanych krytyków”²⁸. Tworzą ją oryginalni twórcy profesjonalni, których dzieła zostały uznane przez zawodowych krytyków i środowisko samych twórców. W ramach kultury elitarniej powstają dzieła, które zyskują trwałą wartość, a niektóre z nich, mianowicie arcydzieła, składają się na dorobek kulturalny ludzkości. Elitarny zasięg tej kultury wynika ze stopnia trudności odbioru jej dzieł (muzycznych, plastycznych itp.), które szeroka publiczność uważa za niezrozumiałe, trudne, a nawet dziwaczne²⁹. Nie znaczy to jednak, że nie dociera w ogóle do szerszej publiczności. Procesy homogenizacji mechanicznej i immanentnej wprowadzają znaczne zasoby kultury wyższej w szeroki obieg środków masowego komunikowania³⁰.

Pojęcie kultury popularnej nasuwa, zdaniem Kłoskowskiej, nie mniej wątpliwości aniżeli poprzednia kategoria znaczeniowa, czyli kultura wyższa. Często bywa ono po prostu niesłusznie utożsamiane z terminem „kultura masowa” jako określenie faktycznej szerokiej cyrkulacji i odbioru standaryzowanych treści, bez przesądzania o charakterze tych treści, o ich klasowej proveniencji i adresie oraz ideologicznym obliczu. Przyjmując, że kultura masowa oznacza ogół treści przekazywanych przez środki masowego komunikowania o najszerszym obiegu, Kłoskowska nazwę kultury popularnej odnosi do tej – na ogół dominującej – części jej przekazów, które zyskują szerszą jej aprobatę m.in. dzięki łatwości odbioru. Tę część kultury masowej, która rzeczywiście zyskuje popularność, a wywodzi się z tradycji warstw ludowych, i której treści szczególnie odpowiadają wartościom i interesom tych warstw, autorka proponuje nazwać populistyczną³¹. Zdaniem Mariana Golki „kulturę popularną można określić jako treści, które – niezależnie od środka przekazu – są łatwe w odbiorze, często bardzo skonwencjonalizowane oraz które zawierają wyraźne elementy rozrywkowe i tym samym przyciągają liczną publiczność”³².

Analizując relację między tymi pojęciami, trzeba podkreślić, że nie należy utożsamiać kultury masowej³³ i kultury popularnej. Choć te pojęcia,

²⁸ K ł o s k o w s k a. *Socjologia kultury* s. 262-263.

²⁹ H. P o d e d w o r n a. *Kultura i jej rola w życiu społecznym*. W: A. P o ł a k o w s k a - K u j a w a (red.). *Socjologia ogólna. Wybrane problemy*. Warszawa: PWN 1995 s. 21.

³⁰ K ł o s k o w s k a. *Socjologia kultury* s. 262-263.

³¹ Tamże s. 263-264.

³² M. G o l k a. *Socjologia kultury*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar” 2008 s. 146.

³³ Zdaniem A. K ł o s k o w s k i e j kultura masowa obejmuje „zjawiska współczesnego przekazywania wielkim masom odbiorców identycznych treści lub analogicznych treści płynących z nielicznych źródeł” (A. K ł o s k o w s k a. *Kultura masowa. Krytyka i obrona*. Warszawa: PWN

a właściwie określane przez nich zjawiska społeczno-kulturowe, wiele łączy, to jednocześnie wiele je dzieli. To, co je łączy, to duża liczba odbiorców. To, co dzieli te pojęcia, to mechanizm funkcjonowania kultury i komunikowania: w kulturze masowej jest on z natury rzeczy oparty na technicznych środkach przekazu, w kulturze popularnej zaś może przejawiać się w kontakcie bezpośrednim – tak w ramach układu pierwotnego, jak i instytucjonalnego. Kultura masowa³⁴ znacznie ograniczyła jej zakres, ale nie wyparła jej całkowicie³⁵.

Drogi przekazu treści kultury symbolicznej przebiegają w różnych formach, tzw. układach kultury. Po raz pierwszy dobitnie zwróciła na nie uwagę Antonina Kłoskowska³⁶. Ona też stworzyła przekonującą typologię tych form, opierając się na takich założeniach, jak kryterium kontaktu i typ więzi społecznych.

Pierwszy układ, nazywany pierwotnym, to układ bezpośrednich i osobistych stosunków społecznych. Tak przekazywane są treści kulturowe w społeczeństwach pierwotnych, jak również w rodzinach, grupach koleżeńskich czy społecznościach lokalnych. W tym układzie nie ma podziału na twórców i odbiorców. Tworzenie kultury jest procesem spontanicznym, który zachodzi w toku bezpośrednich kontaktów i jest spleciony z codziennymi czynnościami. W drugim układzie, instytucjonalnym, też mamy do czynienia z przekazem bezpośrednim, ale sprofesjonalizowanym. Występuje tu wyraźny podział na profesjonalnych twórców i odbiorców. Jedni i drudzy mogą zamieniać się miejscami. Kontakty między twórcą a odbiorcą poddane są określonym regułom i odbywają się w obrębie organizacji takich jak teatr, filharmonia, galeria sztuki. Ponadto twórcy legitymują się formalnym wykształceniem, które uprawnia do zajmowania się daną działalnością twórczą. W trzecim układzie występuje pośredni kontakt między twórcą a odbiorcą, a przekaz treści kulturowych odbywa się przy użyciu środków masowego przekazu.

W późniejszej, bardziej rozwiniętej wersji autorka wyróżniła cztery układy kultury: pierwotny i instytucjonalny, uzupełniony o układ środków maso-

---

2005 s. 87). Według Mariana Golki „kultura masowa to treści przekazywane za pomocą technicznych środków masowego przekazu (prasy, radia i telewizji), które cechują się, z jednej strony, dużym scentralizowaniem procesu nadawania i, z drugiej strony, dużym rozproszeniem bardzo licznych i różnorodnych odbiorców” (G o l k a. *Socjologia kultury* s. 146).

³⁴ D. M c Q u a i l. *Mass Communication Theory. An Introduction*. London: Sage 1994 s. 65. Cechy kultury masowej: nietradycyjalna, nieelitarna, masowo produkowana, popularna, komercyjna i zhomogenizowana.

³⁵ G o l k a. *Socjologia kultury* s. 148.

³⁶ K ł o s k o w s k a. *Socjologia kultury* s. 330-370.

wego przekazu oraz „zamiejscowy” układ kultury³⁷. Układ środków masowego przekazu powstał w wyniku oddziaływania na odległość niektórych mediów (od prasy począwszy, poprzez radio, na telewizji kończąc). Przejawia takie cechy jak: silne zinstytucjonalizowanie, scentralizowanie i technicyzowanie programów; pośredniość kontaktu wynikająca z obecności technicznych urządzeń nadawczych, pośredniczących i odbiorczych; jednostronność przekazu wskutek ograniczonej reakcji zwrotnej oraz swoisty powrót do spontanicznego i niesformalizowanego, a przy tym powierzchownego odbioru³⁸. Ostatni układ, tzw. zamiejscowy, to układ bez wyraźnej tożsamości, jednak na tyle charakterystyczny i rozwijający się, że nie należy go pomijać. Dotyczy on wszelkich kontaktów z wytworami kultury (i ludźmi) realizowanych poza terytorialnymi granicami miejsca zamieszkania i pracy (np. wyjazdy na spektakle teatralne czy operowe, na koncerty lub wystawy). Obecnie nasila się wskutek rozwoju środków transportu i relatywnego wzrostu zamożności³⁹.

W podejściu socjologicznym do zjawisk kultury, rozumianej zarówno całościowo, jak i utożsamianej z kulturą symboliczną, wyróżnić można dwie odmienne perspektywy badawcze. „Jedną jest perspektywa zróżnicowania społecznego, która prowadzi do zainteresowania związkami wzorów zachowania się, sposobów używania języka oraz stopnia przyswojenia kultury symbolicznej z miejscem zajmowanym w hierarchii społecznej. Drugą – perspektywa spójności grupy”⁴⁰.

Analizowanie kultury jako czynnika zespalającego grupę widoczne jest zwłaszcza w rozważaniach i badaniach dotyczących kultury narodowej. Kultura narodowa – jak pisze Antonina Kłoskowska – „stanowi ona szeroki i złożony układ (syndrom) sposobów działania, norm, wartości i symboli, wierzeń i dzieł symbolicznych, który przez jakąś zbiorowość społeczną uważany jest za własny, jej w szczególności przysługujący, wyrosły z jej tradycji i historycznych doświadczeń oraz obowiązujący w jej obrębie”⁴¹. Ważnym przedmiotem uwagi socjologicznej jest tutaj kanon kultury narodowej, często określany jako centrum kultury⁴². Jest on rozumiany jako „zespół dzieł artystycz-

³⁷ K ł o s k o w s k a. *Socjologia kultury* s. 189-190, 193-214.

³⁸ G o l k a. *Socjologia kultury* s. 130.

³⁹ Tamże s. 132.

⁴⁰ S z a c k a. *Wprowadzenie do socjologii* s. 89.

⁴¹ A. K ł o s k o w s k a. *Kultura narodowa*. W: t a ż (red.). *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze*. Wrocław: Wydawnictwo „Wiedza o Kulturze” s. 51.

⁴² L. D y c z e w s k i. *Kultura polska w procesie przemian*. Lublin: TN KUL 1995 s. 60. „Centrum kultury jest to zintegrowany zbiór centralnych (rdzennych) wartości kulturowych i utrwalających je wytworów oraz ukształtowane w związku z nimi wzory reakcji uczuciowych, struktury

nych, wiedzy, norm i zasad, których znajomość uważa się za obowiązującą członków zbiorowości narodowej i która jest wpajana nowym pokoleniom w procesie kulturalizacji, czyli wprowadzania w narodową kulturę przez tradycję rodzinną, środowisko i specjalne instytucje oświatowe⁴³. Kształt tego kanonu, jego zmiany w czasie, czynniki wpływające na te zmiany oraz stopień jego akceptacji i rzeczywistej znajomości w różnych segmentach społeczności narodowej są przedmiotem socjologicznych badań empirycznych⁴⁴. Obecnie nie ma powszechnej zgody ze strony różnych środowisk na zawartość katalogu wytworów kulturowych tworzących korpus kultury narodowej. Definiowanie kultury narodowej sprowadza się do wyliczania części składowych tej kultury, przy czym kryterium doboru nie jest tu wyraźnie sformułowane.

Kultura jest tworem zbiorowym, nie indywidualnym. Kultura powstaje i rozwija się w wyniku kontaktów między osobnikami przekazującymi sobie różne informacje i uczącymi się od siebie nawzajem, jak reagować i zachowywać się w rozmaitych okolicznościach. Pojedynczy człowiek może wnieść znaczny wkład w tworzenie kultury, ale to, co sam wymyśli, stanie się częścią kultury dopiero wtedy, kiedy zostanie przyjęte przez innych i wprowadzone w obieg społeczny.

Kulturą jako zbiorowym tworem społecznym można interesować się dwójako. Po pierwsze, jako zobiektywizowanym systemem, jako czymś zewnętrznym w stosunku do ludzi, którzy ją wytworzyli. Analizuje się wówczas powiązania różnych elementów tego systemu oraz jego wewnętrzne regularności. Po drugie, jako procesem tworzenia kultury. Uwagę kieruje się wówczas na to, jak ludzie „w toku swego istnienia wynajdują nowe sposoby myślenia i działania, zarówno w stosunkach wzajemnych, jak i w stosunku do przyrody, która ich otacza, [i] tym sposobem produkują kulturę”⁴⁵.

Kultura narasta i przekształca się w czasie. Jest skumulowanym doświadczeniem przekazywanym z pokolenia na pokolenie w drodze pozagenetycznego dziedziczenia. Jest więc nieodłącznie związana ze świadomością czasu i istnienia w czasie, a także z różnymi formami pamięci przeszłości i sposobami jej utrwalania⁴⁶.

---

myślowe, wzory międzyosobowych kontaktów wewnątrz społeczeństwa, jak też tego społeczeństwa z innymi społeczeństwami” (tamże).

⁴³ K ł o s k o w s k a. *Kultura narodowa* s. 53.

⁴⁴ S z a c k a. *Wprowadzenie do socjologii* s. 90.

⁴⁵ M. C a r r i t h e r s. *Dlaczego ludzie mają kultury*. Tł. A. Tanalska-Dulęba. Warszawa: PIW 1992 s. 51. Cyt. za: S z a c k a. *Wprowadzenie do socjologii* s. 77.

⁴⁶ Tamże s. 76-77.

Podobne atrybuty uwydatnia Marian Filipiak, według którego kultura jest związana z człowiekiem, jest zjawiskiem społecznym i powtarzalnym oraz zbiorem zjawisk wyuczonych⁴⁷. Do istotnych cech zjawisk kulturowych Filipiak zalicza wymiar czasowy i przestrzenny, ponadto kultura jest systemem oraz mechanizmem adaptacyjnym⁴⁸. Norman Goodman⁴⁹ podkreśla, że kultura to ludzki wynalazek, jest cechą wyłącznie ludzką. Inne gatunki, o ile wiemy, nie wytworzyły kultury. Większość zachowań zaobserwowanych u zwierząt jest funkcją instynktu lub wynika z tresury zwierzęcia w trakcie jego jednostkowego życia.

Kultura nakłada ograniczenia na zakres wolności indywidualnej. Ludzie nie zawsze mogą robić to, co chcą. Prawo – wynalazek kultury – zabrania im pewnych typów zachowań, a innych od nich wymaga. Choć mężczyzna i kobieta są sobie biologicznie równi (mimo różnic), rzadko bywają równi pod względem kulturowym. W wielu społeczeństwach mężczyźni mają wyższy status społeczny i większy zakres władzy niż kobiety. Kultura ogranicza ludzi nierównomiernie.

Mimo ograniczeń kultura sprzyja wolności. Wyzwala jednostkę od ograniczających ją, a wyznaczonych z góry zachowań dyktowanych przez instynkt. Ludzie zmieniają działania w zależności od sytuacji, dokonują wyborów. Mimo że kultura ma charakter restryktywny, często pozwala na wybór spośród wielu akceptowalnych opcji.

Kultura wyzwala człowieka od przymusu ciągłego odkrywania wszystkich niezbędnych aspektów życia społecznego. Niezliczone czynności rutynowe, jakie wykonuje codziennie, a także liczne, potrzebne mu, wytwory materialne są produktami kultury, dzięki nim ma czas na rozwijanie kreatywności i odkrywczosci⁵⁰.

Według Mariana Golki najistotniejsze cechy socjologicznego pojmowania kultury wyrażają się w następujących stwierdzeniach:

- ♦ kultura jest pojęciem nader abstrakcyjnym (obejmuje wiele zjawisk, choć sama realnie nie istnieje); nie można wskazać żadnych faktów, które byłyby jej desygnatami bez konwencji znaczeniowej, która definiuje kulturę;
- ♦ kultura „składa się” z wzorów zachowań (idei, wartości, zasad), samych zachowań i wytworów zachowań;

---

⁴⁷ M. Filipiak. *Socjologia kultury. Zarys zagadnień*. Lublin: Wyd. UMCS 2000 s. 38-40.

⁴⁸ Tamże s. 40-43.

⁴⁹ G o o d m a n. *Wstęp do socjologii* s. 38.

⁵⁰ Tamże s. 38-39.

- ◆ kultura nie jest naturą, choć jest zbudowana na naturze – wykorzystując naturę, zmienia ją;
- ◆ kultura posiada zdolność oderwania się od swego bezpośredniego wytwórcy, wynalazcy, pomysłodawcy, i może zostać przyjęta przez innych ludzi i inne zbiorowości;
- ◆ kultura jest nabywana od innych ludzi w procesie wychowywania i współdziałania;
- ◆ kultura opiera się na społecznym dziedziczeniu;
- ◆ kultura jest sferą otaczającą człowieka ze wszystkich stron i niemal każde jego zachowanie jest wyznaczone albo współwyznaczone przez wzory kulturowe, które są obecne w danej zbiorowości i jej kulturze;
- ◆ kultura jest zawsze wspólna pewnej liczbie ludzi, w której funkcjonuje, wiążąc się z jej cechami społecznymi;
- ◆ kultura obowiązuje w danej zbiorowości i jest zazwyczaj uznawana za cenną, pożądaną;
- ◆ kultura posiada zdolność trwania w czasie, jednocześnie posiada względną zdolność przystosowania do zmieniających się uwarunkowań, doświadczeń, potrzeb, pokoleń;
- ◆ kultura tworzy względnie zintegrowaną całość, która jest często naruszana i przekształcana⁵¹.

„Kulturą – według Golki – jest układ wzorów zachowań, samych zachowań i ich wytworów, które są tworzone, nabywane, stosowane i przekształcane w procesie życia społecznego”⁵².

Na nieco inne aspekty kultury zwrócił uwagę Leon Dyczewski. Przyjmując tezę, że zarówno w ujęciu antropologicznym, jak i dystrybucyjnym kultura widziana jest jako swoista całość, w swoich rozważaniach podjął próbę odpowiedzi na następujące pytania: „co rodzi ową kulturową całość społeczeństwa, narodu, czy jakiegokolwiek grupy społecznej? Co jest istotne dla ich kulturowej całości? Co całość kulturową jednej grupy, jednego społeczeństwa, jednego narodu odróżnia od całości kulturowej innej grupy, innego społeczeństwa, innego narodu? Odpowiedzi są różne, ale wszystkie dadzą sprowadzić się do trzech grup. Jednocześnie prezentują one odmienne podejście badawcze do kultury grupy społecznej, społeczeństwa, narodu”⁵³, a mianowicie:

---

⁵¹ G o l k a. *Socjologia kultury* s. 54-55.

⁵² Tamże s. 60.

⁵³ D y c z e w s k i. *Kultura polska w procesie przemian* s. 35-41.

1. Kultura jako zbiór oryginalnych elementów – z takiego sposobu pojmowania kultury wyrosły tzw. opisowe i wyliczające definicje kultury, m.in. Edwarda Tylora⁵⁴.
2. Kultura jako system elementów i ich powiązań – kultura widziana jest tutaj nie tyle jako zbiór oryginalnych elementów (jak w pierwszym ujęciu kultury), ile przede wszystkim jako swoisty system o sobie tylko właściwej organizacji tych elementów. W każdym systemie kultury wyróżnia się cztery grupy elementów: materialno-techniczne, społeczne, ideologiczne, psychologiczne (dotyczące uczuć i postaw). Istotne są nie same elementy, ale związki łączności i zależności między nimi – zasada relacyjności. O swoistości i odrębności kultury społeczeństwa decyduje zatem nie mnogość elementów ani ich oryginalność, ale powiązania między nimi, ich ustrukturalizowanie, „ład kulturowy” czy „ład aksjonormatywny”, jak to zjawisko określał Florian Znaniecki. „Każda kultura – pisał Clyde Kluckhohn – jest, między innymi, zespołem zależności, zbiorem uporządkowanych i powiązanych ze sobą części. Części te nie stanowią przyczyn całości, lecz składają się na całość – niekoniecznie w sensie doskonałej integracji, lecz jako dające się od niej oddzielić jedynie w drodze abstrakcji”⁵⁵. Jest to systemowe lub strukturalne ujęcie kultury.
3. Kultura jako system znaczeń – trzecie podejście badawcze do kultury doszukuje się znaczeń, czyli sensów kultury grupy, społeczeństwa. Także ujmuje kulturę jako system powiązań elementów, ale podkreśla, że najistotniejszym zjawiskiem tych powiązań jest to, że nadają one znaczenie poszczególnym elementom oraz ich zespołom. Właśnie powiązania decydują o tym, że choć w wielu kulturach występują identyczne elementy, to znaczą one co innego, wywołują odmienne przeżycia, pobudzają do odmiennych zachowań. Powiązania elementów tworzą swoiste kody znaczeniowe, tzn. poszczególne elementy i całe ich zespoły są zrozumiałe tylko dla tych, którzy nadają im znaczenie i nimi się posługują. Tutaj systemowe rozumienie kultury wiąże się z komunikacją międzyludzką. Umberto Eco napisał: „Kultura to system znaków służących międzyosobowej komunikacji”⁵⁶.

---

⁵⁴ Tamże s. 35-36.

⁵⁵ *Badanie kultury*. W: W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki (red.). *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*. Warszawa: PWN 1975 s. 35. Cyt. za: Dyczewski. *Kultura polska w procesie przemian* s. 37.

⁵⁶ U. Eco. *Pejzaż semiotyczny*. Tł. A. Weinsberg. Warszawa: PIW 1972 s. 29.

Jest to semiotyczne rozumienie kultury. Za jego prekursora może być uważany Florian Znaniecki, który podkreślał, że nie należy badać samych elementów kultury czy nawet ich powiązań, ale to, jak są one rozumiane i jaką rolę odgrywają w motywowaniu ludzkich działań. Sam Znaniecki takiego podejścia w badaniu kultury nie nazywał semiotycznym (czyli znaczeniowym), lecz humanistycznym. Kultura w takim rozumieniu stanowi dla członków jakiegokolwiek społeczeństwa, grupy, swoiste uniwersum symboliczne. W nim wzrastają i poruszają się wszyscy, którzy do tej grupy, społeczeństwa należą. Jest ono dziełem wszystkich jego członków, zarówno największych twórców artystycznych, jak i przeciętnych jednostek⁵⁷.

*

Reasumując rozważania na temat kultury jako przedmiotu badań socjologów, należy podkreślić, że w socjologii jest szereg różnorodnych stanowisk i interpretacji terminu „kultura”. W toku dyskusji nie tylko pojęcie kultury, ale i jej przedmiot bywają kwestionowane. Neguje się wspólność kultury w obrębie społeczeństwa, systemowe powiązanie jej elementów oraz strukturalny charakter. Uogólniając powyższe rozważania, nasuwają się następujące wnioski:

1. Kultura jako przedmiot badań socjologicznych musi być przede wszystkim wyodrębniona, wyróżniona w całym układzie zjawisk analizowanych metodami socjologicznymi. Jej wyodrębnienie nie oznacza oddzielenia. Kultura powinna być odnoszona do innych zjawisk społecznych (struktur i procesów społecznych) i psychospołecznych (osobowości, tożsamości).

2. Kryterium wyodrębnienia jest określenie kultury jako sfery zjawisk semiotycznych – symbolicznych, to jest symboli i wartości o charakterze autotelicznym. „Kultura o charakterze autotelicznym służyć może funkcjom wspólnotowym także poza sferą swych czysto autotelicznych odniesień. Ale same wspólnoty mogą pełnić funkcje autoteliczne, nie służące praktycznym celom. W konkluzji można się odwołać do sformułowania St. Ossowskiego, który uznawał, że czyniąc coś tylko dla samej kultury autotelicznej, można właśnie służyć nie tylko kulturze. I to jest właściwe dla socjologii ujęcie kultury”⁵⁸.

⁵⁷ D y c z e w s k i. *Kultura polska w procesie przemian*. s. 41.

⁵⁸ K ł o s k o w s k a. *Kultura* s. 109.

Według Antoniny Kłoskowskiej przedmiotem badań socjologii kultury jest kultura symboliczna⁵⁹. Istotną jej problematykę stanowi związek kultury symbolicznej z kulturą społeczną⁶⁰, z przejawami życia grupowego ludzi⁶¹. Socjologia kultury „interesuje się przede wszystkim dziedzinami, które można określić jako sfery przerostu procesów semiotycznych ponad ich praktycznie użyteczne zastosowanie, jak hipertrofię semiozy”⁶².

Natomiast Marian Golka definiuje socjologię kultury jako „naukę zajmującą się badaniem związków pomiędzy życiem społecznym a kulturą, ich wzajemnych uwarunkowań, zróżnicowania oraz zmian, jakim podlegają, a także badaniem jednostek ludzkich pod kątem tego, jak są one warunkowane przez kulturę i jak w niej funkcjonują”⁶³. Zakres badań socjologii kultury obejmuje:

- ♦ teoretyczną refleksję nad pojęciem kultury i jej związkami z życiem społecznym;
- ♦ społeczną genezę i procesy nabywania kultury;
- ♦ komunikacyjne aspekty kultury symbolicznej;
- ♦ związki kultury i osobowości;
- ♦ uczestnictwo w kulturze: „bycie w kulturze”, „bycie z kulturą”;
- ♦ zróżnicowanie społeczne;
- ♦ ocenę i porównywanie kultur;
- ♦ dynamikę kultury;
- ♦ dziedziny i przejawy kultury oraz ich specyfikę;
- ♦ wzajemne powiązania w sferze kultury⁶⁴.

Na tle innych dyscyplin naukowych zajmujących się kulturą socjologia kultury przejawia własne walory, ale też pewne niedomagania. Do słabych jej stron Golka zalicza m.in.: brak solidnych podstaw teoretycznych, brak rzetelnych (solidnych) monografii szczegółowych, brak przekonujących generalizacji i syntez; wiedza cząstkowa, zazwyczaj tworzona na różnych podstawach metodologicznych nie jest łatwa do uogólnienia, trudności w określeniu relacji między zmianą a stałością w kulturze oraz brak bardziej subtelnych technik i narzędzi badawczych⁶⁵.

---

⁵⁹ K ł o s k o w s k a. *Socjologia kultury* s. 104.

⁶⁰ Tamże s. 81.

⁶¹ F i l i p i a k. *Socjologia kultury* s. 52.

⁶² K ł o s k o w s k a. *Socjologia kultury* s. 105.

⁶³ G o l k a. *Socjologia kultury* s. 13.

⁶⁴ Tamże s. 13-16.

⁶⁵ Tamże s. 19 -21.

Socjologia kultury ma także interesujące i ważne walory poznawcze. Są to m.in.: dostrzeganie nierozzerwalnego związku kultury z życiem społecznym, definiowanie i badanie człowieka poprzez kulturę, a kultury poprzez człowieka oraz koncentracja uwagi na czynnikach oraz przejawach społecznego zróżnicowania kultury i jej zmian, a także na współczesnych zjawiskach społeczno-kulturowych⁶⁶. Trzeba także pamiętać, że do socjologii kultury nie może odnosić się globalne, antropologiczne ujęcie kultury. Kultura, przedmiot badań socjologii, musi być ujęta selektywnie.

WNIOSKI

Za Janem Szczepańskim można przyjąć, że kultura „to ogół wytworów działalności ludzkiej, materialnych i niematerialnych, wartości i uznawanych sposobów postępowania, zobiektywizowanych i przyjętych w dowolnych zbiorowościach, przekazywanych innym zbiorowościom i następnym pokoleniom”⁶⁷. Wyróżnia się dwa ujęcia kultury: atrybutywne i dystrybutywne. Najpełniejsze polskie opracowanie zagadnienia definicji kultury zawarte jest w publikacji Antoniny Kłoskowskiej *Socjologia kultury*. Autorka wymienia sześć sposobów definiowania kultury: opisowo-wyliczające, historyczne, normatywne, psychologiczne, strukturalne i genetyczne.

W socjologicznej teorii kultury panuje zmieszanie różnorodnych stanowisk i interpretacji. Na gruncie polskim głównym przedmiotem zainteresowań socjologii jest kultura symboliczna i jej związki z życiem zbiorowym ludzi. Socjologiczne definicje łączy kilka wspólnych elementów. Kultura jest cechą społeczeństwa, a nie jednostki. Kształtuje życie społeczne i nadaje mu odpowiednią strukturę. Społeczeństwo jest nierozłączne z kulturą, a wszelka kultura jest konstytuowana przez ludzi, czyli jest genetycznie, aktualnie lub potencjalnie, społeczna. Życie społeczne realizuje się w interakcjach, których kształt określa kultura i które wyrażają kulturę.

Jedną z podstawowych dziedzin socjologii, zajmującą się przede wszystkim sferą kultury symbolicznej, jest socjologia kultury. Niejednoznaczność samego pojęcia kultury, szeroki i niejednorodny zakres, nasilenie postaw wartościujących odnoszących się do zjawisk objętych tym pojęciem oraz różnorodność tych postaw utrudniają zdefiniowanie socjologii kultury. W jej

---

⁶⁶ Tamże s. 21.

⁶⁷ S z c z e p a ń s k i. *Elementarne pojęcia socjologii* s. 47.

polu zainteresowań znajdują się takie zagadnienia jak wartości i symbole, a także typologie kultury symbolicznej: kultura ludowa, kultura popularna, kultura elitarna (wysoka) oraz zagadnienia związane z przekazem treści kulturowych (tzw. układy). Problemem badawczym szeroko omawianym przez socjologów kultury są także relacje między systemem społecznym, zbiorowościami a systemem kulturowym, dziełami sztuki, kryteria różnicowania sfery zjawisk społecznych od kulturowych oraz określenie wzajemnych związków tych dwóch sfer.

Wpływ kultury na życie społeczne jednostek i zbiorowości dokonuje się różnymi drogami, „głównie zaś – jak pisze Jan Szczepański – przez socjalizację i kształtowanie osobowości jednostki, przez tworzenie i ustanawianie wartości, przez wzory działania i wzory postępowania, przez stworzenie modeli instytucji i systemów społecznych”⁶⁸.

Główną rolę w integracji jednostek z określoną kulturą odgrywa socjalizacja. Jest to „ogół procesów nabywania pod wpływem otoczenia społecznego dyspozycji psychicznych czyniących jednostkę zdolną do życia w społeczeństwie cywilizowanym [...]. Kształtuje osobowość człowieka i przystosowuje go do życia w zbiorowości, umożliwia porozumiewanie się i inteligentne działanie w jej ramach, uczy, jak się zachować, by osiągnąć cele życiowe”⁶⁹. Przykłady dzieci od najmłodszych lat opuszczonych przez rodziców i wychowywanych przez zwierzęta pokazują, że w przypadku braku socjalizacji jednostka będzie miała duże trudności z przystosowaniem się i życiem w społeczeństwie, gdyż nie posiada właściwych kodów (zachowań, języka, zdolności intelektualnych, zmysłu moralnego). Zakończona sukcesem socjalizacja przyczynia się nie tylko do uspołecznienia jednostki i jej integracji ze społeczeństwem, ale również, na nieco ogólniejszym poziomie, do jednolitości norm i wartości koniecznych dla spójności całego społeczeństwa⁷⁰.

Kultura ustanawia także systemy wartości i kryteria określające hierarchie wartości, ustala także, jakie wzory postępowania powinny stanowić dla jednostki i zbiorowości przedmiot aspiracji, a jakie wzory należy odrzucić czy potępić. Wpływa na życie społeczne przez ustalenie modeli zachowań instytucji, przedmiotów, dzieł sztuki itp. Społeczne funkcje kultury to propozycja tematu osobnego artykułu.

⁶⁸ Tamże s. 54.

⁶⁹ Tamże s. 94, 96.

⁷⁰ A. Brémond, J.F. Couet, A. Davie. *Kompendium wiedzy o socjologii*. Tł. K. Malaga. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007 s. 79.

BIBLIOGRAFIA

- Badanie kultury. W: W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki. Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1975 s. 30-42.
- Brémond A., Couet J.F., Davie A.: Kompendium wiedzy o socjologii. Tł. K. Malaga. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.
- Carrithers M.: Dlaczego ludzie mają kultury. Tł. A. Tanalska-Duleba. Warszawa: PIW 1992.
- Czarnowski S.: Kultura. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak 2005.
- Dyczewski L.: Kultura polska w procesie przemian. Lublin: TN KUL 1995.
- Eco U.: Pejzaż semiotyczny. Tł. A. Weinsberg. Warszawa: PIW 1972.
- Filipiak M.: Socjologia kultury. Zarys zagadnień. Lublin: Wyd. UMCS 2000.
- Wprowadzenie do socjologii kultury. Lublin: Wyd. UMCS 2009.
- Golka M.: Socjologia kultury. Warszawa: Wyd. Naukowe „Scholar” 2008.
- Goodman N., Marx G.T.: Society Today. New York: Random Haus 1982.
- Goodman N.: Wstęp do socjologii. Tł. J. Polak, J. Ruszkowski, U. Zielińska. Poznań: Wydawnictwo Zys i S-ka 1997.
- Kluckhohn C.: Mirror for Man. New York: Whittlesey House 1949.
- Kłoskowska A.: Kultura masowa. Krytyka i obrona. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2005.
- Kultura narodowa. W: taż (red.). Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze. Wrocław: Wydawnictwo „Wiedza o Kulturze” s. 51-54.
- Kultura. W: Kubiak H. (red.). Encyklopedia socjologii. T. 2. Warszawa: Oficyna Naukowa 2002 s. s. 97-110.
- Socjologia kultury. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1983, 2007.
- Kroeber A., Kluckhohn C.: Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions. Cambridge: Papers of Peabody Museum 1952.
- Kroeber A.L.: Istota kultury. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2002.
- Kroeber A.L., Parsons T.: The Concepts of Culture and of Social Systems. „American Sociological Review” 1958 No. 3 s. 41-60.
- Kubiak H. (red.): Encyklopedia socjologii. T. 2. Warszawa: Oficyna Naukowa 2002.
- Linton R.: Kulturowe podstawy osobowości. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1975.
- McQuail D.: Mass Communication Theory. An Introduction. London: Sage 1994.
- Ossowski S.: Z zagadnień psychologii społecznej. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2000.
- Podedworna H.: Kultura i jej rola w życiu społecznym. W: A. Polakowska-Kujawa (red.). Socjologia ogólna. Wybrane problemy. Warszawa: PWN 1995 s. 20-36.
- Szacka B.: Wprowadzenie do socjologii. Warszawa: Oficyna Naukowa 2003.
- Szczepański J.: Elementarne pojęcia socjologii. Warszawa: PWN 1963.
- Taylor F.: Principles of Scientific Management. New York, London: Harper & Brothers 1911.
- Tylor E.B.: Cywilizacja pierwotna. Badania rozwoju mitologii, filozofii, wiary, mowy, sztuki i zwyczajów. Warszawa: Drukarnia F. Csernaka 1896.
- Weber A.: Ideen zur Staats und Kultursoziologie. Karlsruhe: Braun 1927.
- White L.: The Science of Culture. New York: Farrar, Straus 1949.